

O CARIERĂ POLITICĂ ÎN EPOCA ANGEVINĂ: POSA DE SZER, COMITE DE CARAȘ*

Ligia Boldea**

Cuvinte cheie: perioada angevină, comitatul Caraș, comite, castelan, Posa de Szer

Keywords: the Angevin period, Caraș County, comes, castellan, Posa de Szer

Istoria Banatului medieval nu poate eluda realitatea identității unui ținut de frontieră, integrat gradual regalității maghiare începând cu secolele XI–XII. De aici și racordarea sa permanentă la mecanismele politico-militare generate de angrenajul unei puteri statale care s-a situat ea însăși la fruntariile răsăritene ale unei creștinătăți latine ce își va îndrepta hotărât aspirațiile și acțiunile înspre Dunărea de Jos și spațiul balcanic începând cu secolul al XIII-lea. Regatul Ungariei s-a dovedit un instrument militar absolut necesar acestui tip de expansionism teritorial dublat de unul spiritual, al prozelitismului catolic patronat de papalitate, din dorința de restaurare a unității lumii creștine prin convertirea “schismaticilor” și creștinarea popoarelor încă păgâne. S-a constituit astfel o conștiință a Ungariei ca *antemurale*, o ideologie care va cunoaște maxima afirmare în secolele ulterioare, fiind potențată de efortul de apărare în fața pericolului otoman.¹ Aflat de acum înainte, prin poziția sa geografică, la granița sudică a regatului, în avangarda tendințelor expansioniste maghiare îndreptate înspre lumea ortodoxă de dincolo de Carpați și în conflict cu țaratul Asăneștilor și cu regatul sârbilor, Banatul a necesitat o organizare administrativă și militară adecvată exercitării unei duble partituri – ofensive și defensive în același timp. Cuprinderea lui în sistemul comitatelor regale a însemnat impunerea unei stăpâniri instituționalizate și teritorializate, care s-a bazat inițial pe cetățile preexistente, la care s-au adăugat mai apoi cele nou înființate de regalitate.

Ne propunem ca în materialul de față să reconstituim pe baze documentare inedite și edite modalitățile în care mecanismele puterii politice au funcționat în

* Într-o variantă restrânsă, materialul a fost publicat în limba engleză în *Transylvanian Review* vol. XXII, Supplement no. 4 (2013).

** Muzeul Banatului Montan Reșița, b-dul Republicii, nr. 10, e-mail: lboldea.ist27@gmail.com.

¹ Viorel Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni* (București: Editura Enciclopedică, 2008), 37.

epoca angevină la nivelul unuia din comitatele bănăţene, cel al Caraşului. Sugestiv este, în acest sens, cazul familiei lui Posa de Szer, o familie de comiţi şi castelani ai ţinutului care a dominat scena politică a comitatului vreme de aproape patru decenii. Este un exemplu aproape singular în spaţiul bănăţean pentru întreg veacul al XIV-lea, grăitor în opinia noastră pentru ceea ce ideologia politică angevină a încercat şi a reuşit să implementeze în zonele sensibile de la fruntariile regatului cu scopul de a le securiza şi cointeresa în demersurile sale politico-militare. Contextualizarea ambientului în care această grefă regală a funcţionat ca purtătoare a mesajului politic regal este absolut necesară unei mai bune înţelegeri a resorturilor care au potenţat fapte şi decizii la nivel central sau local.

Realităţi politico-geografice ale perioadei angevine în Banat

Particularităţile geografice au făcut din Banat o veritabilă placă turnantă în raporturile de forţe dintre spaţiul panonic şi cel balcanic.² Mărginit de graniţe naturale – Mureş, Tisa, Dunăre şi extremitatea sudică a Carpaţilor apuseni – Banatul istoric a reprezentat o zonă de manifest interes pentru regalitatea maghiară, a cărei rivalitate cu statele din sudul Dunării s-a accentuat pe parcursul secolelor XII–XIII. În această zonă, direcţia oricărei campanii militare a fost hotărâtă de vadurile de la Dunăre, Tisa şi Mureş, care erau în strânsă legătură cu marile drumuri de uscat ce duceau de-a lungul cursurilor de apă la pasurile de trecere prin munţi. Două sunt căile mai importante tranzitate în timpul operaţiunilor militare: una a avut ca punct de pătrundere în Banat cetatea Severinului, ducând spre cetăţile Orşova şi Mehadia pentru ca mai apoi, pe culoarul Timiş-Cerna, să se îndrepte spre Caransebeş, de unde se bifurca înspre Timişoara (pe valea Timişului) şi înspre Transilvania (pe valea Bistrei, prin Porţile de Fier ale Transilvaniei). A doua cale pornea de la vadul Dunării, în apropiere de vărsarea Moravei sârbeşti, şi se îndrepta spre Timişoara, rută pe care a fost presărat lanţul de cetăţi Cuvin, Haram, *Ersomlyo*, Ilidia, Caraşova şi Ciacova.³

Constituirea comitatelor bănăţene în perioada arpadiană a reprezentat o consfinţire a noii stăpâniri statale asupra ţinutului, deşi primele atestări documentare referitoare la aceste comitate (1165 comitatul Cenad, 1177 comitatul Timiş, 1200 comitatul Caraş şi, probabil, Cuvin, 1214 comitatul Arad) sunt considerate strict dependente de ceea ce, în mod aleatoriu, s-a păstrat din informaţia documentară. Instituţie administrativă caracterizată de un teritoriu relativ bine delimitat, al cărui centru de putere era stabilit într-una din cetăţile regale aflate în cuprinsul său, comitatul a constituit o prelungire a

² Dumitru Ţeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007), 8–9.

³ Avram Andea, *Banatul cnezial până la înstăpânirea habsburgică (1718)* (Reşiţa: Editura Banatica, 1996), 121–122.

puterii centrale, care a iradiat astfel în toate teritoriile asupra cărora s-a exercitat aceasta. Indispensabile se vor dovedi și cetățile care au împânzit Banatul într-o adevărată rețea de fortificații. Piloni principali ai sistemului medieval militar, cetățile regale au fost înzestrate cu garnizoane sub comanda unor castelani sau căpitani subordonați direct regelui sau unor comandanți numiți de către acesta, constituind în același timp elemente de echilibru politic, militar dar și social în regiune. Atestate începând cu secolul al XIII-lea, numărul lor a sporit pe parcursul veacurilor XIV–XV. S-au impus în primul rând puternicele cetăți ale Severinului și Timișoarei, doi poli însemnați ai sistemului defensiv al Banatului medieval, cărora li s-au adăugat cetățile de pe linia Dunării (Orșova, Cuvin, Haram, Pojejena, Sf. Ladislau, *Peth*, *Dranko*, Ogradena), cele de pe culoarul Timiș-Cerna (Mehadia, Caransebeș, Lugoj, Jdioara, Turnu Ruieni) sau din zona centrală a Banatului (Ilidia, *Ersomlyo*, Carașova, Bârzava, Cuiеști). Domnia Angevinilor, în special cea a lui Carol Robert, a dat o nouă dimensiune castelaniei, rolul cetăților regale și al castelanilor acestora devenind excepțional, probabil ca o consecință directă a luptei împotriva oligarhilor și a politicii de destructurare a puterii și influenței acestora în diferitele regiuni ale regatului.⁴

În economia materialul de față, spațiul comitatului Caraș, cu ale sale cetăți regale, constituie ambientul în care s-a derulat activitatea magistrului Posa de Szer și a fiilor săi, familie care timp de patru decenii, între 1325 și 1363, a ocupat principalele demnități comitatense, cumulând în repetate rânduri funcția de comite cu cea de castelani ai cetăților regale din perimetrul comitatului. Pentru perioada respectivă avem motive să credem că acest comitat și demnitarii săi s-au situat în avangarda ofensivei balcanice a regatului, rolul comitatului Timiș sporind de-abia din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, când acesta din urmă își extinde controlul și asupra cetăților de pe culoarul Timiș-Cerna, pentru ca din 1394 comitele de Timiș să cumuleze și titlaturile comitatense de Caraș și Cuvin. Situația banatului de Severin a fost fluctuantă pe parcursul veacului al XIV-lea, alternarea dominației maghiare cu cea a domnitorilor Țării Românești impunând cercetării istorice o serie de incertitudini, de vreme ce perioade întregi banul de Severin nu a mai apărut în lista dregătorilor din cadrul diplomelor solemne date de rege.⁵ Se consideră că teritoriul banatului severinean

⁴ Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII–XIV)* (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2005), 241; Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional* (Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român, 2003), 359.

⁵ Viorel Achim aprecia că banatul de Severin din secolul al XIV-lea nu a mai fost “aceeași organizație teritorială fermă, cu o funcție militară clară, integrată sistemului militar creat la frontierele sudice ale regatului ungar (din Bosnia și până la Carpații de Curbură), chiar dacă regiunea a păstrat aceeași funcție de graniță”. Viorel Achim, “Despre vechimea și originea Banatului de Severin”, *Revista istorică* Serie Nouă, tom V, nr. 3–4 (1994): 233.

s-a restrâns în toată această epocă înspre vest, doar în spațiul bănățean, banul rezidând de regulă în cetatea Mehadia, în acest fel el cumulând și calitatea de castelan de Mehadia.⁶

Momentul constituirii comitatului Caraș de către regalitatea arpadiană nu poate fi încadrat temporal cu mare acuratețe; cum primul comite de Caraș (*Weiteh*) este semnalat documentar în anul 1200⁷, s-a estimat ca perioadă probabilă de organizare mijlocul veacului al XII-lea, pe fundalul disputelor militare maghiaro-bizantine.⁸ La fel de problematică rămâne și încercarea de reconstituire a hotarelor comitatense, unul din jaloarele utilizate în istoriografie fiind acela al parohiilor catolice consemnate în lista dijmelor papale din anii 1332–1337⁹; potrivit dispunerii lor teritoriale s-a apreciat că limitele geografice ale comitatului au fost cuprinse între valea Bârzavei în nord, cursul Dunării în sud, zona înaltă a munților Semenic și Almăj înspre est și zona de câmpie a Moraviței și Carașului înspre vest¹⁰, precum și unitatea administrativă vecină – Cuvinul, organizat în aceeași perioadă. Fiind un comitat de frontieră, nu trebuie să mire numărul mare de cetăți dispuse pe teritoriul său. Fortificații ridicate atât pe linia Dunării cât și în părțile sale centrale, cele 14 cetăți semnalate arheologic și documentar au fost construite în timp, în perioada secolelor XI–XIV. Este un fenomen prezent în cazul tuturor comitatelor de graniță ale regatului maghiar, înzestrate toate cu câte 15–20 de cetăți, puncte de apărare în principal, dar și baze de atac atunci când politica de expansiune a regilor maghiari o cerea.

Am insistat asupra unei scurte prezentări a cadrului geografic și instituțional al Banatului în general, și al comitatului Caraș în particular, cu scopul de a facilita mai buna înțelegere a modului în care a funcționat mecanismul de putere ce a reprezentat o fuziune interesantă și productivă între interesele regale și cele ale unei familii nobiliare integrate peisajului politic bănățean în veacul al XIV-lea. Urcarea Angevinilor pe tronul Ungariei a constituit un factor esențial în evoluția politicilor zonale, cu impact de substanță și asupra comitatelor bănățene. Schimbul de dinastie produs între anii 1301–1308 a determinat modificări semnificative la nivelul regatului maghiar, noua dinastie

⁶ Maria Holban, *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV* (București, 1981), 128, 138–139; Viorel Achim, *Banatul în evul mediu. Studii* (București: Editura Albatros, 2000), 45–46.

⁷ Györfy György, *Az Árpád-kori magyarország történeti földrajza*, vol. III (Budapesta, 1987), 488.

⁸ Dumitru Țeicu, *Banatul montan în evul mediu* (Timișoara: Editura Banatica, 1998), 417; Zoltán Iusztin, “Pătrunderea stăpânirii maghiare în Banat. Contribuții la apariția instituțiilor de tip occidental”, *Banatica* 21 (2011): 32.

⁹ Marius Bizerea, Flavius Bizerea, “Așezările din Banat consemnate în registrele dijmelor papale din anii 1332–1337”, *Studii de istorie a Banatului V* (1978): 17–23.

¹⁰ Țeicu, *Banatul montan*, 418–419.

angevină, de factură occidentală, declanșând o întreagă mișcare de reformă în plan social, politic, militar și confesional ce a avut ca și consecințe crearea unor structuri și mecanisme feudale depline.¹¹ Angevinii au încercat, înainte de toate, să întărească puterea centrală prin confiscarea bunurilor funciare ale rivalilor politici și conferirea acestora noilor colaboratori recrutați din rândurile diverselor categorii ale nobilimii, precum și dintre străinii veniți în suita regelui. De asemenea, au recuperat în mare măsură cetățile regale cu domeniile lor aferente și au generalizat practica actului scris pentru orice fel de stăpânire de moșie cu drept nobiliar sau cnezial.¹²

Domnia lui Carol Robert considerăm că a avut un impact major asupra carierei politice și militare din Banat a magistrului Posa și a familiei sale. Ea a început dramatic cu încercarea de recuperare a autorității regale printr-un conflict prelungit cu oligarhii țării în urma căruia regele triumfător a reușit să lichideze pe rând toate centrele de rezistență și să își consolideze tronul. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că în acești ani, din 1315 și până în 1323, Carol Robert a rezidat în cetatea Timișoarei în special datorită faptului că aceasta se afla mai departe de oligarhi, fiind un refugiu sigur pentru el și adepții săi.¹³ Prezența regelui în Banat timp de mai mulți ani are relevanța sa excepțională atât asupra importanței atribuite de regalitate acestui ținut de frontieră, cât și datorită faptului că principalele demnități acordate în zonă au fost încredințate cu siguranță fidelilor săi colaboratori, printre care s-a numărat și magistrul Posa de Szer. Căci, aflat la fața locului, la fruntariile sudice ale regatului a cărui coroană a dobândit-o cu destulă greutate, cu siguranță că regele a cunoscut personal realitățile zonei pe care a ținut să o securizeze cât mai bine, atât prin controlul strâns asupra cetăților sale (de aici și eforturile depuse pentru recuperarea cetății Mehadia între anii 1316 și 1321)¹⁴, cât și prin desemnarea unor oameni de cea mai mare încredere într-o perioadă atât de perturbată de revolta continuă a oligarhilor. Se apreciază chiar că prima jumătate a secolului al XIV-lea ar fi reprezentat epoca de aur în evoluția și funcționarea cetăților și a domeniilor lor aferente, prima generație de castelani ai regelui Carol Robert

¹¹ Achim, *Politica sud-estică*, 257.

¹² Avram Andea, "Banatian Domanial Records. Conscriptions, Inventories and Accounts (14th–17th Centuries)", *Transylvanian Review* vol. XXII, Supplement no. 4 (2013): 274.

¹³ Victor Motogna, "Banatul românesc în cele dintâi veacuri al stăpânirii ungurești", în *Banatul de altădată. Studii istorice*, vol. I (Timișoara, 1944), 275; Fügedi Erik, *Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése* (Budapest, Magvető Könyvkiadó), 184; Costin Feneșan, "Domeniul cetății Timișoara până la 1552", *Revista istorică* Serie Nouă, VIII, nr. 7–8 (1997): 519; Petrovics István, "Városi elit a középkori dél-magyarországon. Pécs, Szeged és Temesvár", *URBS. Magyar várostörténeté évkönyv* III (Budapesta, 2008), 6.

¹⁴ Holban, *Cronica*, 91–92; Achim, *Politica sud-estică*, 272–273.

fiind constituită din militari de mare valoare, a căror credință și calități au fost verificate în decursul timpului în principalele campanii purtate de regalitate.¹⁵

Din punct de vedere politic, Ludovic I nu a făcut decât să consolideze puterea regală pe temeiurile fundamentate de tatăl său. Este însă relevant faptul că în vremea celui de-al doilea angevin a sporit considerabil importanța acordată comitatelor și comiților, în timp ce rolul cetăților și al castelanilor lor s-a estompat, aceștia pierzându-se în mozaicul de slujbași, clerici și nobili.¹⁶ În ceea ce privește Banatul, rolul său la frontiera sudică a regatului își păstrează importanța pe fundalul noilor tendințe de politică externă maghiară ce au vizat un program maximal, acela de instaurare a controlului Ungariei asupra gurilor Dunării și a marelui comerț continental ce trecea pe aici. Considerăm că în această perioadă rolul comitatului Caraș și al cetăților sale s-a diminuat, fiind subordonat treptat autorității în creștere a comitelui de Timiș.¹⁷

O familie de demnitari ai comitatului Caraș

Pentru Banat, domnia lui Carol Robert și cea a fiului său a însemnat o pătrundere accentuată în comitatele Caraș și Timiș a nobilimii beneficiare de numeroase danii regale, interesul noii dinastii pentru cetățile din regiune fiind de natură să modereze și să limiteze practica dăruirii de moșii în aceste părți.¹⁸ Din această perspectivă, cazul particular al lui Posa de Szer și al familiei sale considerăm că este ilustrativ pentru modul în care a funcționat puterea politico-militară coordonată de regalitate la frontierele sale meridionale, în comitatul Caraș. În decurs de patru decenii, magistrul Posa și cei cinci fii ai săi (Ladislau, Ioan, Blasiu, Ștefan și Nicolae) au pus bazele unei adevărate “dinastii” care a deținut funcții și *honores*, a acumulat demnități și bunuri patrimoniale în mai multe comitate, dominând scena politică bănățeană ca o expresie a modului în care fidelitatea și interesul au funcționat în dublu sens. Acum mai bine de o jumătate de veac, Maria Holban deplângea faptul că domnia Angevinilor era insuficient reflectată documentar în Banat, realitate determinată de caracterul fragmentar și întâmplător al documentelor. Un exemplu concludent i s-a părut a fi acela al comitelui cărășan Posa de Szer, personaj care a avut rosturi strâns legate de viața Banatului și a cărui activitate întinsă într-un răstimp de 27 de ani nu a lăsat în urmă decât două documente.¹⁹ Evoluția în timp a producției

¹⁵ Adrian Andrei Rusu, “Castelanii din Transilvania în secolele XIII–XIV”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca* XXII (1979): 73–74.

¹⁶ Rusu, *Castelarea carpatică*, 241.

¹⁷ Petrovics, “Városi elit”, 7; Z. Iusztin, “Comitele de Timiș. Un baron al regatului medieval maghiar”, *Analele Banatului Serie Nouă, Arheologie–Istorie* XIX (2011): 253–254.

¹⁸ Andea, *Banatul cnezial*, 66.

¹⁹ M. Holban, “Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voya (1361–1378)”, *Studii și materiale de istorie medie* V (1962): 58.

istoriografice și accesul la noi surse documentare de informare ne-au determinat să abordăm acest caz de pe noi temeuri informative, în intenția de a detalia, atât cât datele istorice permit, traiectul unei familii de demnitari, exponentă a politicii regale angevine, implantată în mediul preponderent românesc al comitatului Caraș cu scopul de a transpune în realitate noul program politic de administrare a comitatelor și cetăților regale, dar și de a gestiona conducerea unui comitat de graniță într-o perioadă în care regalitatea a desfășurat intense acțiuni militare la Dunărea de Jos apuseană.

După cum se poate deduce din informația documentară, Posa (*Pousa, Pose, Posaw, Possa, Powsa, Pouse*) fiul lui *Iseph* ar fi descins din vechea familie maghiară aristocratică de Bár-Kalán, originară din comitatul Esztergom²⁰, reprezentând ramura nobiliară Szeri și Szódi, conturată astfel după numele a două din principalele stăpâniri familiale – *Zeer* din comitatul Csongrád și *Zeudy* (Frumușeni) din comitatul Arad. În absolut toate mențiunile documentare referitoare la persoana sa, dar și a fiilor săi, numele său este însoțit de atributul de *magister* care, mai mult decât un simplu termen de politețe din partea membrilor capitlurilor adevărate²¹, a reprezentat un titlu de prestigiu legat de starea socială deosebită sau de cunoașterea de carte, de la mijlocul secolului al XIII-lea și până la începutul secolului al XV-lea termenul fiind folosit în cazul persoanelor cu rang de cavaler.²² Deși documentele păstrate nu menționează, este foarte probabil ca începuturile carierei lui Posa de Szer să se fi plasat în preajma puterii centrale, în calitate de cavaler (*miles aule*), o trambulină importantă în ascensiunea oricărui nobil care aspira la o carieră în armata regală sau în administrația regatului.²³ În ceea ce îi privește pe cei cinci fii ai săi, toți sunt

²⁰ Karácsonyi János, *A magyar nemzetség a XIV. század közepéig*, vol. I (Budapest, 1900), 140; Lukinich Emericus et al., *Documentam historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum* (Budapest, 1941), 97, nota 2; Rusu, *Castelarea carpatică*, 242; Cosmin Popa-Gorjanu, “Despre *familiars* și *familiaritas* în cazul familiei Himfi”, *Apulum* XLIV (2007): 368; Szaszko Elek, *A Szeri Pósa család. Egy alföldi előkelő család története a 14–15. században* (Teză de doctorat: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Budapest, 2014), 13. Disponibilă în variantă electronică pe: www.academia.edu/7209933/A_Szeri_Posafi_csalad_PhD_dissertacio_The_Szeri_Posafi_family_PhD_dissertation. Vezi și genealogia familiei în Engel Pál, *Középkori magyar genealógia*, subvoce Pósa (szeri, szódi) (variantă CD).

²¹ Holban, *Cronica*, 266.

²² Kristó Gy., Engel P., Makkai F. ed., *Korai magyar történeti lexicon (9–14 sz.)* (Budapest, 1994), 422; Rusu, *Castelarea carpatică*, 242.

²³ Cavalerii nu numai că au alcătuit suita și garda regelui, ei au avut și calitatea de reprezentanți personali ai acestuia, înmânând ori transmitând ordine scrise sau verbale fie în cadrul curții, fie în oricare parte a regatului, participau la solii diplomatice, acționau în numele regelui oriunde era necesar, participau la apărarea punctelor strategice la frontieră, recrutau trupe de mercenari sau luau parte la campanii militare. Din rândul acestora au fost desemnați mulți comiți sau castelani. Fügedi, *Ispánok*, 191–192; Martyn Rady, *Nobility, land and service in medieval Hungary*

pomeniți documentar ca *milites aule* (cavaleri), ceea ce nu poate însemna decât faptul că tatăl lor i-a hărăzit de tineri atât carierei armelor, cât și celei administrative. Din anul 1339 ei apar mereu alături de părintele lor, atât în problemele oficiale comitatense sau ale cetăților pe care ajung și ei să le administreze în calitate de castelani, cât și în chestiuni de natură privată. Împreună au constituit o structură familială extrem de bine consolidată, care a funcționat fără fisură pe parcursul deceniilor analizate, împletind interesele politice cu cele patrimoniale și dominând, fără îndoială, scena politică a comitatului Caraș.

Ne este imposibil de precizat momentul în care magistrul Posa și familia sa au ajuns în Banat. Înainte de această mutare, principalele posesiuni ale familiei se găseau în comitatul Csongrád²⁴, fiind concentrate în jurul *oppidum*-ului Zeer, așezare al cărui toponimic s-a transformat cu timpul în patronimic. Nu ne este cunoscut motivul pentru care Posa și familia sa se va fi deplasat spre ținuturile bănățene, în timp ce o altă ramură a familiei (cea de Ellös) a rămas pe vechile lor stăpâniri. Cercetări de dată recentă sugerează o posibilă sărăcire a familiei din Zeer, fapt care ar fi determinat deplasarea unei ramuri (cea a lui Posa) către un spațiu care să îi ofere bune posibilități de a se afirma în plan social și politic, deci, de a prospera.²⁵ Potrivit istoricului Lendvai Miklós, cea mai veche mențiune a lui Posa de Szeri și Szódi ar data din anul 1290.²⁶ Cercetările lui Szaszko Elek dau ca prim document în care Posa de Szer este menționat un act al Capitlului din Oradea datat în 2 februarie 1306 referitor la un litigiu între frații Ladislau și Posa de Szer și palatinul Borsa Kopasz.²⁷

Atrage atenția traiectul pe care puterea și influența sa în zonă s-au propagat odată cu urcarea pe tronul Ungariei a primului rege angevin. După cum putem aprecia, începutul de secol XIV îl găsește pe Posa de Szer deținând deja proprietăți în comitatul Arad. Istoricul Adrian Andrei Rusu avansa cu temei opinia potrivit căreia magistrul Posa ar fi putut profita de problemele regionale și locale determinate de conflictele regelui cu episcopia Cenadului, de vacanța postului

(London, 2000), 128; Engel Pál, *Regatul Sf. Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895–1526*, Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan ed., Cluj-Napoca (2006), 173–714; Ioan-Aurel Pop, “Bemerkungen zum status des Adels in Siebenbürgen und in Ungarn während der dynastie angevinen”, în Dumitru Țeicu, Rudolf Gräf, ed., *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan* (Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2011), 75.

²⁴ Szaszko, “A Szeri Pósa család”, 14.

²⁵ Ibid., 21.

²⁶ Lendvai Miklós, *Temes vármegye nemes családjai*, vol. I (Budapesta, 1896), 86. A fost vorba de o problemă patrimonială legată de anumite posesiuni din comitatul Arad

²⁷ Documentul nu este relevant din perspectiva viitoarei cariere a magistrului Posa; prin el, cei doi nobili din Zeer recunosc faptul că l-au păgubit pe palatinul Borsa Kopasz, drept pentru care au fost obligați să plătească o despăgubire de 200 de mărci și să îi cedeze una din posesiunile lor din comitatul Csongrád, *Ellösmonostora*. Szaszko, “A Szeri Pósa család”, 21.

de abate al mănăstirii Bizere sau de lipsa călugărilor din acest lăcaș de cult pentru a uzurpa o parte a vechilor bunuri ale mănăstirii²⁸, punându-și astfel bazele viitorului său patrimoniu funciar bănățean. Primele dovezi certe ale prezenței familiei în Banat datează chiar de la începutul domniei lui Carol Robert, din 1310²⁹ și 1311.³⁰ Din deceniul al treilea însă, sfera acțiunilor sale se mută înspre comitatul Timiș, pentru ca mai apoi să se stabilizeze în comitatul Caraș.

În fapt, informațiile de epocă sugerează că Posa de Szer i s-a alăturat încă de la început lui Carol Robert de Anjou, rege încoronat, dar nerecunoscut încă de toți factorii politici ai regatului. A fost, după câte se va dovedi, șansa unui tânăr nobil dintr-o familie scăpătată de a-și croi un destin care să îl conducă înspre o solidă carieră politică și militară, dublată de o evidentă bunăstare materială. Cu siguranță că primul deceniu al veacului al XIV-lea a stat sub semnul incertitudinii în ceea ce privea propriul său viitor, cu atât mai mult cu cât mutarea sa în comitatul Aradului avea să îl apropie de un mediu care îi era încă favorabil voievodului Ladislau Kán (Antonius, episcopul de Cenad, banul Mehadiei – Teodor de *Veyteh*).³¹ Statornicul sprijin acordat regelui angevin precum și triumful acestuia din urmă asupra partidei adverse aveau să îl propulseze pe magistrul Posa printre nobilii cu potențial din anturajul noului monarh. Întâlnim în câteva rânduri aprecieri extrem de elogioase ale acestuia la adresa lui Posa de Szer și a familiei sale, care poate că țin de o anumită reverență pe care puterea centrală o manifesta față de fidelitatea unor apropiați prin consacrate formule de cancelarie, dar poate că au și o notă personală dată de cunoașterea directă a personajului elogiat. Astfel, un act de donație regală din 24 martie 1326³² conține precizarea *fidei constantias multiplices magistri Posa antedicti quibus nobis meruit multipliciter complacere et servitia eiusdem meritoria que nobis cum summa devotione et sincero affectu in nostris et regni nostri negociis plurimum opportunis admodum necessariis exhibit et impendit*, pentru ca în 19 mai 1339³³ să se vorbească despre serviciile credincioase pe care *multa laude dignis* Posa de Szer, fiii și familia sa le prestează la fruntariile regatului în conflictele cu regele Serbiei, fără a cruța nici bunuri, nici persoane. Sunt parte din temeiurile pe care considerăm că s-a fundamentat încrederea regală atunci când i-a conferit lui Posa o serie de funcții într-o zonă de mare importanță

²⁸ Adrian Andrei Rusu, Ileana Burnichioiu ed., *Mănăstirea Bizere I*, ed. II (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2011), 130.

²⁹ Magyar Országos Léveltár, Diplomatikai levéltár (DL), 91164.

³⁰ MOL, P 1732, copia se află în manuscrisul lui Fekete Nagy Antal, *Temesi bánság oklevéltára 1307–1340*, 152/a., 71.

³¹ Sălăgean, *Transilvania*, 304; Z. Iusztin, *Instituții politico-administrative în Banat, în secolele XIV–XV* (Teză de doctorat: Universitatea “Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 2012), 52

³² DL 40485.

³³ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. IV (Budapest, 1883), 380.

pentru viitoarele acțiuni politice și militare care să readucă controlul maghiar la Dunărea de jos apuseană.

Este posibil ca începuturile carierei sale să se fi plasat totuși în afara Banatului, un *Pous de Zer* fiind menționat între anii 1318 și 1323 în calitate de comite de Solnoc și castelan de *Aduryan* (Adrian, jud. Bihor)³⁴; ar fi fost un prim cumul de funcții, care mai apoi s-a multiplicat în repetate rânduri în calitate sa de prim demnitar al comitatului Caraș. Mutarea pe granița sudică a regatului în anul 1325 s-a produs într-un moment care are semnificațiile sale politice și militare; Carol Robert tocmai triumfase asupra oligarhiilor și restaurase în Banat controlul asupra cetății Mehadia, fapt care i-a dat posibilitatea să se concentreze de acum înainte asupra unui deziderat strategic menit să restaureze în regiunea balcanică din proximitatea de sud a Dunării, dar și la sud de Carpați, autoritatea coroanei maghiare pierdută în ultimele decenii ale dinastiei arpadiene. În această ordine de idei, faptul că Posa de Szer a fost ales de monarh ca personaj care să conducă structurile de putere administrative și politico-militare din spațiul bănățean și să implementeze politica regală la Dunărea de jos apuseană imediat ce curtea regală s-a mutat de la Timișoara la Visegrad vorbește îndeajuns de grăitor, în opinia noastră, asupra calităților demnitarului în cauză.

Modul în care debutează cariera sa bănățeană stârnește însă anumite semne de întrebare asupra deciziilor și realităților politice din acel moment specific. O sumară prezentare cronologică sperăm să răspundă măcar parțial acestor interogații, cu precizarea absolut necesară asupra relativității acestui criteriu, determinat drastic de ceea ce s-a păstrat în decursul timpului din informația documentară. În 21 aprilie 1325³⁵ un act al regelui Carol Robert către capitlul din Arad îl amintește pe Posa de Szer în calitate de *capitaneus partis tymisiensis*; în 5 iunie 1325³⁶, în cadrul unei tranzacții de zalogire, Posa este atestat pentru prima dată ca și castelan de Sebeș și Ilidia; în sfârșit, în 15 septembrie 1325³⁷ magistrul Posa apare ocupând funcția de comite de Caraș. Ceea ce atrage în primul rând atenția este acest cumul extrem de interesant de funcții, unic în felul său până în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la Benedict Himfy. Practic, conform respectivelor acte, se poate afirma că în acest an Posa de Szer a deținut o bună parte din controlul asupra Banatului, dominând două

³⁴ DL 56559, 76307; Rusu, "Castelanii", 83 și 96.

³⁵ DL 91204; Fenyvesi László, "A temeskőzi-szörénységi végvárvidék funkcióváltásai (1365–1718)", în *Studia Agriensia 14 Végváarak és régiók a XVI–XVII. században* (Eger, 1993), 240; Rusu, *Castelarea carpatică*, 310; Iusztin, *Instituții politico-administrative*, 22.

³⁶ Fekete, *Temesi bánság*, 152/a; Pesty Frigyes, *A szörény vármegyei hajdani oláh kerületek* (Budapest, 1876), 10.

³⁷ Engel Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, vol. I (Budapest, 1996) (variantă CD).

importante comitate bănățene cu cetățile aferente într-un moment în care banatul de Severin era obiect de dispută între regalitatea maghiară și stăruirea românească în formare la sud de Carpați, deci cu funcționare deficitară din punct de vedere organizatoric și militar. În primul rând, putem reitera afirmația potrivit căreia sarcinile încredințate de Carol Robert lui Posa de Szer denotă încrederea deosebită pe care monarhul o avea față de acest nobil. În al doilea rând, considerăm că putem răspunde mult mai aplicat la o întrebare care a fost ridicată în istoriografia românească recentă; ea se lega de faptul că cetatea Sebeșului, situată pe culoarul Timiș-Cerna, nu ar fi aparținut de fapt comitatului Caraș, deci castelania ei nu ar fi fost decât unui *honor* pentru comitele de Caraș din anul 1325, recte Posa de Szer.³⁸ Dar, dacă relaționăm funcția de castelan de Sebeș, deținută în acel an concomitent cu cea de comite de Timiș, imaginea de ansamblu se modifică: magistrul Posa a fost în acel moment atât comite de Timiș, primind și castelania cetății Sebeș (care alături de Mehadia închidea culoarul de trecere de la Dunăre înspre Timișoara și Transilvania), cât și comite de Caraș și castelan de Ilidia, cetate situată pe celălalt culoar de pătrundere dinspre spațiul balcanic către cetatea Timișoarei. Cu alte cuvinte, el a deținut cel puțin câțiva ani o poziție cheie în sistemul defensiv al Banatului, la a cărui recalibrare avem motive să credem că a contribuit din însărcinarea regală. O a treia întrebare se leagă de durabilitatea deținerii acestor funcții; în ceea ce privește demnitatea de comite de Caraș, o serie întregă de documente sugerează o continuitate neîntreruptă timp de 21 de ani, între 1325 și 1346³⁹, și o revenire în funcție din 1350 până în 1352.⁴⁰ Cât despre demnitatea de comite de Timiș, s-a avansat opinia că el ar fi putut să o păstreze timp de patru ani⁴¹, probabil pe temeiul faptului că următorul comite de Timiș este atestat documentar de-abia în 1329 în persoana lui Nicolae de Jank.⁴² Este o prezumție rezonabilă, ce trebuie luată în calcul atâta vreme cât nu este corectată de noi informații documentare.

În cele două decenii și jumătate petrecute la conducerea comitatului Caraș, Posa de Szer a exercitat simultan aproape în permanență funcția de comite cu cea de castelan al mai multor cetăți regale bănățene. Trebuie să menționăm însă faptul că doar în anii 1325 și 1326⁴³ el a deținut două castelanii, cea de Sebeș și cea de Ilidia, fapt care s-a datorat, după cum am văzut în rândurile anterioare,

³⁸ Z. Iusztin, "Politică și administrație în districtul Caransebeș (sec. XIV–XV)", *Analele Banatului* Serie Nouă, Arheologie–Istorie XX (2012): 158–159.

³⁹ Fekete, *Temesi bánság*, 283; Pesty, *Krassó* IV, 380–381; Lukinich, *Doc. Val.*, 97; Fekete, *Temesi bánság*, 391, 396, 400, 401; DL 91355; DL 100017; DL 100020; DL 91369.

⁴⁰ Fekete, *Temesi bánság*, 611, 617; Pesty, *Krassó* III, 28, 30.

⁴¹ Iusztin, "Politică și administrație", 159.

⁴² MOL, *Diplomatikai Fényképgyűjtemény*, 266365.

⁴³ Fekete, *Temesi bánság*, 152/a; DL 91205; DL 40485; DL 91 208.

cumulării în acel moment a demnității de comite de Timiș cu cea de comite de Caraș. În restul perioadei el este amintit în documente alternând o serie de castelanii bănățene: între 1330 și 1333⁴⁴ a fost castelan de Haram, probabil într-un moment de vacanță a funcției de vicecomite, fiind cunoscut faptul că, de regulă, castelanul de Haram îndeplinea și funcția de vicecomite de Caraș; apoi, în 1343 și 1346⁴⁵ este amintit în calitate de castelan de *Ersomlyo* (Vârșeț).⁴⁶ De mare responsabilitate a fost însă castelania cetății Golubăț, în fruntea căreia s-a aflat, potrivit documentelor păstrate, între anii 1340 și 1346⁴⁷ și apoi din nou în 1350⁴⁸; după cucerirea cetății de către regalitatea maghiară în 1335 se pare că această castelanie a intrat, de regulă, în apanajul comiților de Caraș, fiind un însemnat cap de pod ofensiv la sud de Dunăre. În sfârșit, în 1350⁴⁹ și 1352⁵⁰ îl regăsim pentru scurt timp în fruntea cetății Sebeș, deși nu putem preciza de această dată dacă această castelanie a fost relaționată de controlul asupra comitatului Timiș, așa cum se pare că s-a întâmplat cu aproape 20 de ani în urmă.

Menționam în paginile anterioare că puterea și influența pe care magistrul Posa de Szer a deținut-o fără îndoială în Banat a fost dublată și susținută de fiii săi, toți cei cinci descendenți direcți, proveniți din aceeași căsătorie (după cum mărturisesc documentele) fiind atestați în calitate de *aule milites*, deci pregătiți pentru a se angrena în politica locală. Din anul 1339⁵¹ ei sunt pentru prima oară pomeniți documentar alături de tatăl lor, fără a fi nominalizați însă, ca o comunitate de interese patrimoniale, ei fiind beneficiarii unei însemnate donații regale prin care au recuperat proprietăți în comitatul Somogy ce aparținuseră unui văr mort fără urmași. În anii care au urmat îi întâlnim fie individual, reprezentând interese familiale, fie acționând împreună, un exemplu destul de singular de coeziune familială exprimată în informația documentară de epocă. Ascensiunea lor la nivelul puterii politice și militare efective se pare că s-a produs pe la mijlocul secolului al XIV-lea și nu a avut în niciun caz amploarea cunoscută în persoana lui Posa de Szer. De altfel, momentul și modul în care au fost implicați în sistemul administrativ și politico-militar al comitatului Caraș stârnește câteva interogații la care am încercat să răspundem pe baza informației deținute. Primul care a exercitat cea mai înaltă demnitate comitatensă a fost

⁴⁴ Fejér Georgius ed., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. VIII/3 (Budae, 1832), 423; DL 33578.

⁴⁵ Lukinich, *Doc. Val.*, 97; DL 91369.

⁴⁶ Se pare că într-o primă fază a existenței comitatului Caraș castelania de Vârșeț a fost integrată funcției de comite de Caraș. Iusztin, *Instituții politico-administrative*, 56.

⁴⁷ DL 40845; DL 91355; Fekete, *Temesi bánság*, 439; DL 91355.

⁴⁸ Fekete, *Temesi bánság*, 617.

⁴⁹ DL 91419.

⁵⁰ Pesty, *Krassó III*, 28.

⁵¹ Pesty, *Krassó IV*, 380.

Ioan, atestat ca și comite de Caraș și castelan de Golubăț în anii 1349 (calitate în care a participat la una din cele 16 adunări palatinale desfășurate în acel an)⁵² și 1350⁵³. Fratele său, Ladislau, apare în documente în calitate de comite de Caraș între 19 mai 1351 și 1 aprilie 1353⁵⁴, iar ca și castelan de Golubăț în 1352⁵⁵; probabil că a cumulat aceste funcții potrivit principiului enunțat anterior, acela că, de regulă, comiții de Caraș erau în același timp și castelani de Golubăț. Tot în funcția de castelan de Golubăț îl întâlnim în 22 noiembrie 1353⁵⁶ pe Ștefan, fiul lui Posa, fără ca în cazul lui să avem informația ca ar fi fost în același timp și comite de Caraș. Un al patrulea fiu, Blasiu, a reușit să cumuleze, este adevărat că doar pentru un an, în 1351⁵⁷, demnitatea de comite de Arad cu cea de castelan de Hațeg, după care, timp de două decenii, funcția de comite de Arad va fi apanajul voievozilor Transilvaniei.

Această succesiune de demnități ocupate de fiii lui Posa de Szer în decurs de numai patru ani a ridicat, după cum spuneam, o serie de întrebări. În primul rând, trebuie să reamintim faptul semnalat anterior, că între 8 iunie 1350 și 8 noiembrie 1352 însuși Posa de Szer a deținut pentru a doua oară funcția de comite de Caraș, cumulată în 1350 cu cea de castelan de Golubăț, iar în 1352 cu cea de castelan de Sebeș. Cum poate fi explicată, în consecință, această situație? Dacă a fost vorba de o alternare a funcțiilor între Posa și trei dintre fiii săi ne putem întreba, pe bună dreptate, de ce a fost nevoie ca funcția să își schimbe deținătorul la câteva luni odată; dacă acest lucru a fost cu adevărat productiv, fiind mai ales vorba de membrii aceleiași familii. Din altă perspectivă însă, dacă a fost vorba de o suprapunere a atribuțiilor, care nu apare în niciun document ca o colegialitate în funcție (mult mai frecventă în cazul castelaniilor), atunci îndrăznim să avansăm o ipoteză care ni se pare suficient de plauzibilă pentru a fi antamată. Anii de la mijlocul secolului al XIV-lea au marcat cu certitudine sfârșitul carierei lui Posa de Szer. Mai mult chiar, cum el nu mai apare în documente după anul 1352 avem toate motivele să credem că decesul său s-a produs tocmai în această perioadă. Dacă luăm în calcul afirmația lui Lendvai potrivit căreia cea mai veche informație cunoscută în legătură cu familia lui Posa datează din anul 1290 (când este pomenit chiar unul din fiii săi, Ioan), iar cea dintâi funcție a fost obținută de acesta în 1318 – cea de comite de Solnoc

⁵² DL 91401; DL 91403; Susana Andea, “The Palatine Assemblies from Timiș and Caraș Counties and the Documents They Issued in the 14th–16th Centuries”, *Transylvanian Review* vol. XXII, Supplement no. 4 (2013): 269.

⁵³ Fekete, *Temesi bánság*, 621.

⁵⁴ DL 93922; Fekete, *Temesi bánság*, 662, 672.

⁵⁵ DL 93872.

⁵⁶ DL 91457.

⁵⁷ DL 91422.

și castelan de Adrian – atunci suntem îndreptățiți să credem că la jumătatea veacului Posa de Szer ar fi avut între 70 și 80 de ani, o vârstă foarte înaintată, la care el ar fi putut păstra titulatura funcției (prestigiul său s-a dovedit a fi fost remarcabil timp de trei decenii), dar poate că nu și capacitatea de a o exercita în deplinătatea puterilor sale. De unde nevoia de a prezerva controlul asupra comitatului prin intermediul fiilor săi, pe care probabil că intenționa să îi lanseze astfel pe orbita demnităților regatului. Moartea sa se pare că a pus capăt, cel puțin parțial, planurilor privitoare la familia sa, iar accesul fiilor săi în cele mai importante demnități bănățene a devenit tot mai fragil; dintre aceștia, doar Ladislau mai apare în calitate de comite de Caraș în anul 1363⁵⁸, iar Ștefan va deține castelania Mehădiei în 1362.⁵⁹ În rest, deși prezența lor în Banat este în continuare semnalată documentar, ei nu au mai reușit să dobândească nicio funcție semnificativă, mulțumindu-se să îndeplinească însă o serie de însărcinări care le-au revenit în calitate lor de cavaleri ai regelui atât în ținutul de adopție, cât și în alte comitate ale regatului.

Schimbarea de curs a destinului familiei lui Posa de Szer la nivelul comitatului Caraș se prea poate să fi fost influențată de evoluția evenimentelor politice și militare la nivelul regatului. Fără îndoială, magistrul Posa a fost unul dintre oamenii pe care Carol Robert și-a sprijinit politica sa la frontiera sudică a regatului, iar comitatul Caraș, în fruntea căruia s-a aflat ani la rândul, a jucat în toată această perioadă un rol important în securizarea graniței. Domnia lui Ludovic I readuce pe tapet la un moment dat problema banatului de Severin, al cărui control a fost pierdut în favoarea domnitorilor Țării Românești. Nu întâmplător, în anii care au urmat morții lui Posa de Szer funcția de comite de Caraș a fost atribuită banilor de Severin într-o încercare de reactivare a acestei structuri militare centrate în spațiul de la Dunăre pe culoarul Timiș-Cerna. De unde și conflictul viitor cu domnitorii români. Eșecul organizării banatului Bulgariei și al readucerii banatului de Severin la formele sale anterioare secolului al XIV-lea a făcut să sporească în zonă rolul comitelui de Timiș, iar cumulul de demnități ale mai multor comitate bănățene a devenit o practică curentă. Apoi, Ludovic I desigur că și-a avut proprii oameni pe care să îi promoveze în funcții. Printre aceștia s-a numărat și Benedict Himfi, cel care va deveni unul din cei mai mari potențați ai comitatelor bănățene de câmpie din vremea celui de-al doilea angevin. În acest context, șansele de ascensiune ale urmașilor lui Posa de Szer în Banat au scăzut drastic.

De-abia odată cu domnia lui Sigismund de Luxemburg îi reîntâlnim în demnități comitatense, dar în afara spațiului bănățean: Ștefan și Nicolae, nepoții

⁵⁸ *Documenta Romaniae Historica*, C, Transilvania, Ștefan Pascu, ed., vol. XII (București, 1985), nr. 173, 154.

⁵⁹ DL 91584.

lui Posa, sunt menționați în 1384 în calitate de comiți de Zolyom și Trecsén⁶⁰, pentru ca Ștefan să dobândească în 1391 titlul de comite de Csongrád.⁶¹ Din această perioadă de la cumpăna secolelor XIV și XV s-a păstrat și prima pecete cunoscută a familiei, regăsită pe un document din 16 ianuarie 1400 aparținând lui Szeri Pósaft Petru (nepot al celebrului magistru Posa de Szer). Figura centrală a acestei peceți inelare era un leu rampant reprezentând, ca simbol heraldic, curajul, forța și vitejia. Nu este deloc exclus ca familia să fi deținut această emblemă heraldică încă din veacul al XIV-lea, însă pe documentele care au aparținut magistrului Posa și fiilor săi nu s-a păstrat nicio pecete intactă.⁶²

Demnitari în exercițiul funcției

O altă problemă ce trebuie abordată în contextul încercării noastre de reconstituire a mecanismelor de putere la nivelul unui comitat bănățean în epoca angevină se leagă de modul în care membrii acestei familii și-au exercitat efectiv atribuțiile ce au decurs din demnitățile locale obținute din partea regalității. Funcția de comite a fost deținută în virtutea *honorului*, ceea ce presupunea că lor li se cuveneau toate veniturile regale acumulate mai ales din încasările efectuate pe domeniile cetăților cuprinse în spațiul comitatens, precum și din amenzile cuvenite comitelui în calitate sa de judecător⁶³, cu precizarea că din aceste venituri ei trebuiau să își plătească familiarii și să se îngrijească de paza cetăților aflate în aria lor de autoritate. În timpul domniei lui Carol Robert comitele regal, care vizita deseori ținutul care îi era încredințat și participa activ la conducerea lui, avea dreptul de a convoca adunări generale (*congregatio*) pentru locuitorii de orice rang și statut, pe care le prezida el însuși. Cum sigiliul său era considerat general valabil, diplomele emise de el erau acceptate ca acte doveditoare pentru toate scaunele de judecată în fața cărora apăreau atât nobili cu problemele lor patrimoniale, cât și răufăcători. Situația aceasta s-a modificat substanțial în vremea lui Ludovic I, când comitelui i se retrage în jurul anului 1350 dreptul de a uza de pecetea autentică, doar marii judecători ai regatului putând pronunța sentințe, iar atribuția comitelui de a prezida adunările generale a fost preluată de palatin.⁶⁴ Cazul Posa oferă două exemple destul de sugestive în acest sens. În 26 ianuarie 1351⁶⁵ “ducele” Ștefan al Transilvaniei îi cere lui Blasiu,

⁶⁰ Fejér, *Codex diplomaticus* X/1, 153.

⁶¹ Engel, *Archontológia*.

⁶² A se vedea studiul lui Szaszko Elek, “A Szeri Pósaftak pecséthasználatá. Megjegyzések a Bár-Kalán nemzetség címeréről”, *Turul* LXXXVI, nr. 4 (2013): 136–140.

⁶³ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, 178.

⁶⁴ Vezi articolul dedicat adunărilor palatiale din comitatele Caraș și Timiș alcătuit de S. Andea, “The Palatine Assemblies”.

⁶⁵ DL 91422.

fiul lui Posa, comite de Arad și castelan de Hațeg, să țină doar în prezența lui acele procese referitoare la probleme patrimoniale, de moștenire sau întabulare, dovadă că măsura prezentată anterior a început să fie pusă în vigoare. În contrapondere, întâlnim în 8 noiembrie 1352⁶⁶ un binecunoscut act emis de comitele Posa de Szer, care donează fiilor lui Ștefan de Mâtnic pământul pustiu al Văii Mâtnicului din districtul Sebeș, semn că în acel comitat mărginaș noile măsuri regale au întârziat oarecum să fie puse în aplicare.

Pe de-altă parte, am văzut că în repetate rânduri magistrul Posa de Szer și fiii săi au exercitat, alături de funcția de comite, și pe cea de castelani ai mai multor cetăți bănățene, situație în care trebuie să ne raportăm și la ceea ce castelania a reprezentat în epoca respectivă. Cea mai importantă atribuție a castelanilor a fost, fără îndoială, cea militară, ei fiind comandanții cetăților ca puncte de apărare pasivă, dar și participanți activi la campaniile militare regale. În același timp, ca reprezentanți ai autorității regale cu putere delegată, în atribuțiile castelanilor au intrat și apărarea integrității domeniului cetăților regale, strângerea dijmelor, avizarea liberei strămutări a iobagilor din satele cetății, dreptul de jurisdicție asupra locuitorilor, cu o oarecare restrângere asupra nobililor, sau sprijinirea Bisericii catolice prin protecția acordată bisericilor de pe domeniul cetății.⁶⁷ Asupra veniturilor castelanilor se știu relativ puține lucruri; dat fiind faptul că lor li s-a atribuit această demnitate *pro honore* se presupune că lor le-a revenit întreg venitul domeniului cetății respective, ce a cuprins un anumit număr de sate cu veniturile lor (inclusiv dările, prestările și amenzile colectate de la iobagi), piețe, târguri săptămânale, vămi, păduri, veniturile locurilor de pescuit și orice alte drepturi de stăpânire.⁶⁸ Potrivit opiniei istoricului Adrian Andrei Rusu, exercitarea de către aceeași persoană în același timp a demnității de comite și a celei de castelan a fost unul din cele mai interesante cumuluri de funcții, deși această amalgamare de atribuții specifice uneia sau alteia dintre demnități face aproape imposibil de stabilit o delimitare clară între acestea.

În consecință, ne propunem să prezentăm acele aspecte ale activității lor oficiale ce pot fi reconstituite din informația ce a ajuns până la noi, ca suport documentar pentru aserțiunile anterioare. Implicarea acestor nobili în campaniile militare purtate de regalitatea maghiară în interiorul sau în afara fruntriilor regatului avem convingerea că a constituit unul din temeiurile pe care s-a fundamentat întreaga lor carieră. Extrem de sugestive sunt două acte de donație regală ai căror beneficiari au fost membrii familiei lui Posa de Szer, care au ca motivație tocmai acest devotament dovedit atunci când puterea centrală

⁶⁶ Pesty, *Krassó* III, 28.

⁶⁷ Rusu, *Castelarea carpatică*, 245–246.

⁶⁸ Engel, *Regatul Sf. Ștefan*, 177.

i-a chemat la arme. Bunăoară, în 19 mai 1339⁶⁹ magistrul Posa, comite de Caraș și întreaga sa familie dobândește o serie de posesiuni din comitatul Somogy împreună cu dreptul de patronat asupra mănăstirii din *Lywlaheg* drept răsplată pentru serviciile lor credincioase prestate la frontiera sudică a regatului, în conflictul cu regele Serbiei. O nouă donație regală, efectuată în 16 octombrie 1350⁷⁰, a fost acordată de Ludovic I lui Ioan, fiul lui Posa, în acel moment comite de Caraș și castelan de Golubăț, precum și fraților săi, pe temeiul faptului că acesta a participat alături de rege la campaniile din regatele Ungariei și Siciliei din anii 1347–1349. În sfârșit, în 14 septembrie 1368⁷¹ procedura unei rehotărniciri ordonate de palatin este amânată datorită participării uneia din părțile implicate, respectiv a lui Ștefan, fiul lui Posa, la campania îndreptată împotriva lui *Laich Woyuodam* (Vladislav Vlaicu al Țării Românești).

Îi regăsim apoi pe membri ai acestei familii în fruntea unor scaune de judecată alături de vicecomiții și juzii nobiliari de Caraș, care au decis în probleme de drept comun, cum ar fi cercetarea unei strămutări forțate a unui cnez (probabil cnez decăzut la statutul iobăgesc) al lui Paul Himfi pe domeniul altui nobil sau interzicerea dreptului de folosință asupra posesiunii *Perdwey* cerute de același Paul Himfi în fața instanțelor din 30 mai și 1 august 1342⁷² conduse de comitele Posa de Szer. Sau cele două scaune de judecată conduse în 19 februarie și 1 aprilie 1353⁷³ de Ladislau, fiul lui Posa, în calitate de comite de Caraș, prin care s-a adevărit faptul că Ioan, fiul lui Paul Himfi, a achitat o datorie de 50 de mărci pentru ca să își răscumpere posesiunea sa Remetea.

Prezervarea integrității domeniilor cetățitorilor regale a fost cu siguranță unul din atributele demnitarilor locali, motivată atât de responsabilitatea dată de funcția în care au fost desemnați de către rege, cât și din interes material personal,

⁶⁹ *Nos itaque consideratis et partier circumspicis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis preclaris multa laude dignis ipsius magistri Posa et filiorum suorum quibus nobis continue in confinibus Regni nostri contra Regem Rascie non parcendo rebus nec persone fortune casibus se opposcentes studerunt complacere...* Pesty, *Krassó IV*, 380.

⁷⁰ Fekete, *Temesi bánság*, 621. Donația s-a făcut de către Ludovic I, care și-a adăugat acum titlaturii sale și pe cea de rege al Ierusalimului și Siciliei *in memoriam revocatis fidelitatibus et fidelium servitorum meritis eiusdem tum in regno nostro Hungarie tum etiam in regno nostro Sicilie variis et inopinatis fortune casibus et persone periculis continue et sine intermissione se exponendo nobis exhibitis et impensis*. Vezi și Engel Pál, “Nagy Lajos ismeretlen adományreformja”, *Történelmi Szemle* 2 (1997) (format digital)

⁷¹ Ortway Tivadar ed., Pesty Frigyes, *Oklevelek. Temes vármegye és Temesvárváros történetéhez*, vol. I (Pozsony, 1896): 106.

⁷² Pesty, *Krassó IV*, 381; MOL, *Miscellanea Heimiana*, 83. Interesant este faptul că printre cei care au încercat să folosească abuziv pământul acestei posesiuni și pertinențele sale iobăgești s-a numărat și Mark, fiul lui *Kelyani*, unul dintre juzii nobiliari participanți la scaunul de judecată, ceea ce pare să fi fost un adevărat conflict de interese în acel moment.

⁷³ Fekete, *Temesi bánság*, 662, 672.

veniturile acestor cetăți făcând parte din dreptul lor de *honor*. Astfel, magistrul Posa, în calitatea sa de comite de Caraș, dar și de castelan de *Ersomlyo*, protestează în 2 mai 1343 în fața capitlului din Arad împotriva ocupării de către Lucaci, fiul lui *Rayk*, a șase sate de pe teritoriul acestei cetăți, fapt interpretat de Maria Holban ca o uzurpare a unor posesiuni regale, deși cercetătoarea nu exclude că ar fi putut fi vorba și despre o încercare de extindere a domeniului cetății în detrimentul posesorilor de drept ai acelor sate.⁷⁴ Complex este documentul din 18 mai 1363⁷⁵ prin care regele îi cere lui Ladislau, fiul lui Posa, comite de Caraș, să cerceteze pricina semnalată de *Mykch*, fiul lui Finta de *Zakalar*, potrivit căreia comitele de Cuvin și vicecastelanii de Ilidia nu numai că au luat cu forța un număr de iobagi de pe posesiunea *Kuuesd*, dar au și exploatat în mod abuziv pământuri și fânețuri de pe această posesiune și din satul *Zakalari* (Socolari), stăpâniri pe care familia pârâșului le-a folosit timp de mai mulți ani cu acordul celorlalți castelani de Ilidia, printre care era amintit și tatăl lui Ladislau, magistrul Posa (castelan de Ilidia în 1325–1326). De unde se poate deduce că în decursul vremii, probabil că din lipsă de mână de lucru iobăgească, castelanii cetăților au cedat dreptul de folosință asupra unor sate aparținătoare cetății către familii din afara autorității lor, pe care se angajează însă să îi protejeze în aceste stăpâniri împotriva unor acte de uzurpare care, iată că în acest caz, au fost comise tocmai de alți demnitari locali. Pe de-altă parte, nu putem exclude varianta ca acești reclamanți din Socolar să fi fost cnezi români ale căror posesiuni au intrat în timp sub incidența domeniului cetății Ilidia, dreptul regal de stăpânirea substituindu-se vechiului drept cnezial, decăzut la nivelul unei simple folosințe cu acordul și sub protecția castelanilor acestei cetăți regale. De unde și temeiul opiniei potrivit căreia atribuțiile castelaniei au oferit de-a lungul timpului și prilejuri de abuzuri și silnicii mascate sub pretextul apărării pământului cetății, care s-au manifestat prin violențe, jafuri, incendieri, ucideri, alipiri forțate de sate la domeniul cetății sau depășirea competențelor în execuțiile judiciare ordonate de rege.⁷⁶

Interesante s-au dovedit și legăturile dintre acești potentăți și elita românească bănățeană în curs de recunoaștere prin diplome oficiale de către regalitate, un raport de forțe care a cunoscut însemnate particularități în funcție de realitățile diferitelor zone ale spațiului bănățean. Într-un fel s-a prezentat situație în Banatul de deal și de munte, cu ale sale opt districte privilegiate (circumscrie în linii mari banatului de Severin), mai protejate de imixtiunile externe, și cu totul altfel au stat lucrurile în zona de câmpie a comitatelor Timiș, Caraș,

⁷⁴ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I/1 (București, 1887), 679; Holban, "Deposedări", 83.

⁷⁵ Pesty, *Krassó III*, 56.

⁷⁶ Rusu, *Castelarea carpatică*, 248.

Cuvin și Torontal, prielnică dezvoltării marilor domenii funciare, deci atrăgătoare pentru nobilimea regatului sau pentru demnitarii acestuia. Documentele păstrate, desigur insuficiente, lasă însă să transpară o sensibilă diferență în modul de tratare al problemelor patrimoniale ce i-au implicat pe demnitarii din familia lui Posa de Szer și o serie de cnezi români bănățeni.

Abordăm câteva documente, foarte bine cunoscute de-altfel în istoriografia românească, dar care nu pot lipsi din contextul lucrării de față. Un prim act datează din 5 octombrie 1350⁷⁷ și cuprinde solicitarea magistrului Posa de Szer, în calitatea sa de comite de Caraș și castelan de Golubăț, prin care cere vicecastelanului de Sebeș, Grigore de *Kaza*, să îl repună pe voievodul Lupcin, cu alt nume Ioan, fiul lui Iuga, în stăpânirea posesiunilor sale Spini (*Tyuis*) și Prisaca (*Gepu*) *ac alie quamplures possessiones in districtu Sebes existentes predecessorum suorum essent et fuissent hereditarie et nunc eidem de iure pertinerent*. Prezentându-se în sprijinul dreptului de stăpânire al voievodului un document de secol XIII emis de regele Bela al IV-lea (asupra autenticității și momentului emiterii sale existând deja discursuri istoriografice pertinente)⁷⁸, comitele cere atât repunerea în dreptul de stăpânire uzurpat între timp, cât și protejarea pe viitor a acestuia. Documentul în sine este, pe de-o parte, cel mai timpuriu act care atestă statutul social al cnezimii române din districtul Sebeș. Pe de-altă parte, titulatura de voievod atribuită beneficiarului atrage în egală măsură atenția, fiind considerată în istoriografie mai degrabă ca o formulă ce ține de organizarea specifică a societății locale bănățene, binecunoscută de slujbașii regali din zonă.⁷⁹

Un al doilea document, la fel de binecunoscut în istoriografie, datează din 8 noiembrie 1352⁸⁰ și cuprinde un act de donație ce iese oarecum din tiparele consacrate ale perioadei, dat fiind faptul că el a fost emis de comitele de Caraș și castelanul de Sebeș, magistrul Posa de Szer, împreună cu fiii săi, Ladislau și Ștefan, și nu de autoritatea regală. Donația s-a referit la pământul pustiu al Văii Mâtnicului ce a fost atribuit pentru serviciile credincioase lui Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mâtnic, pentru a-l stăpâni cu aceleași drepturi și libertăți cu care își stăpâneau satele cnezii din districtul Sebeș, inclusiv cu dreptul de judecată asupra

⁷⁷ Fekete, *Temesi bánáság*, 617.

⁷⁸ Ștefan Olteanu, "Un document inedit privind istoria Banatului în secolele XIII–XIV", *Studii și cercetări de istorie XVII*, 5 (1964): 1144; Maria Holban, "În jurul publicării unor documente inedite", *Studii. Revistă de istorie XIX*, 4 (1966): 780.

⁷⁹ Achim, *Banatul*, 105; C. Popa-Gorjanu, "From *kenezii* to *nobiles valachi*: the evolution of the romanian elite of the Banat in the fourteenth and fifteenth centuries", în *Annual of medieval studies at CEU*, vol. VI (2000), 123–124.

⁸⁰ Pesty, *Krassó III*, 28; Holban, "Deposedări", 64; Ioan-Aurel Pop, *Din mâinile românilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII–XIV)* (Chișinău: Editura Litera, 2011), 107, 144, 150.

oamenilor lor, mai puțin în cauzele ce țineau de jurisdicția majoră (furt, tâlhărie și incendiere). Actul a însemnat prima atestare documentară a uneia din cele mai importante familii nobile române bănățene – Mâtnic de Ohaba-Mâtnic – a cărei istorie s-a întins pe perioada a trei secole.⁸¹ Din perspectiva materialului de față sunt câteva aspecte pe care ținem să le evidențiem datorită caracterului lor aparte. În primul rând, cazurile în care un demnitar local donează posesiuni sunt extrem de rare în Banatul medieval, fiind cunoscute exemplele date de Posa de Szer, comite de Caraș în 1352, de Ștefan Losonczy, ban de Severin și comite de Timiș în 1387⁸² sau de Filippo Scolari, la rândul său comite de Timiș și ban de Severin în 1413⁸³, ultimii efectuând donații către familia cnezilor nobili Deș de Timișel. Situațiile respective impun câteva observații: în primul rând, niciunul dintre aceste acte nu cuprinde vreo referire la faptul că donațiile au fost făcute la cererea sau la recomandarea regală. Ceea ce nu înseamnă implicit că ele au fost făcute fără știrea sau acordul puterii centrale; se poate presupune că în momentul în care donațiile s-au realizat acești demnitari ai comitatelor bănățene și ai banatului de Severin au fost abilitați să realizeze asemenea împosesionări, cu atât mai mult cu cât a fost vorba de moșii care au fost scoase de sub stăpânirea unor cetăți regale (Sebeș, Mehadia) ce se aflau sub directa lor comandă. Probabil că nu a fost vorba de o reglementare juridică, ci de situații circumstanțiale, potențate în viziunea noastră de două realități. În primul rând, donatorii au fost persoane extrem de influente în epocă, atât la nivelul spațiului bănățean, cât și la curtea regală. În al doilea rând, beneficiarii – membrii a două familii cneziale românești care fac tocmai în această perioadă tranziția de la statutul de cnezi la cel de cnezi nobili și apoi de nobili cu drepturie depline, sunt dăruiți cu bunuri funciare pentru contribuții militare deosebite realizate în momente tensionate pentru regalitatea maghiară, un motiv în plus pentru ca aceasta, prin reprezentanții săi în zonă, să fie în mod deosebit dispusă să le răsplătească fidelitatea. Ar mai fi de adăugat observația că nu avem de-a face cu donații spectaculoase, care să fi modificat în mod determinant configurația sistemului patrimonial al zonei. A fost mai degrabă o modalitate prin care s-a realizat fidelizarea elitelor sociale locale în perioade în care regalitatea avea nevoie de întreaga capacitate de luptă a contingentelor militare de pe frontiera dunăreană.

⁸¹ Ligia Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV–XVI (origine, statut, studiu genealogic)*, (Reșița: Editura Banatica, 2002), 282–315; L. Boldea, “O familie nobilă română a Banatului montan în epoca Principatului: Mâtniceni de Ohaba-Mâtnic”, în Dumitru Țicu, Rudolf Gräf, ed., *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan* (Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2011), 235–269.

⁸² Pesty, *Oláh ker.*, 51–52; Costin Feneșan, “Districtul românesc Mehadia la sfârșitul secolului al XIV-lea”, *Banatica* 5 (1979): 268.

⁸³ Wenczel Gustáv, “Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez”, *Történelmi Tár* (Budapest, 1884): 240–241.

Pe de-altă parte, este sugestiv faptul că Posa de Szer realizează această donație alături de doi dintre fiii săi, aspect considerat de istoricul Maria Holban drept “un amestec de elemente de drept public și privat destul de ciudat”.⁸⁴ Din punctul nostru de vedere, situația, într-adevăr singulară pentru Banat, are o altă explicație. Practic, acest document este ultimul act cunoscut care poate fi atribuit lui Posa de Szer. Or, în acea perioadă cuprinsă între 1349 și 1352 am văzut că apar în calitate de comiți de Caraș și castelani de Golubăț atât Posa de Szer, cât și fiii săi Ioan, Ladislau și Ștefan. În opinia noastră, această suprapunere de atribuții ar putea fi un indiciu asupra faptului că în ultima parte a vieții sale Posa a păstrat titulatura comitatului, fiind dublat *de facto* de fiii săi, pe care încearcă în acest fel să îi integreze sistemului de funcții al regatului.

În sfârșit, de cu totul altă factură a fost implicarea fiilor lui Posa de Szer în amplul proces pentru moșia Valea (*Voya*) din comitatul Caraș care, datorită complexității sale, s-a extins pe o durată de 17 ani, între 1361 și 1378. Nu stăruim asupra detaliilor acestui proces care a făcut în nenumărate rânduri obiectul unor studii aprofundate asupra raporturilor dintre cnezimea românească bănățeană și demnitarii regali care au dobândit nu doar o însemnată putere în zonă, ci și importante moșii prin uzurparea stăpânirilor cneziale românești.⁸⁵ Din perspectiva cercetării noastre a fost un proces profund dezechilibrat, în cadrul căruia s-au confruntat, pe de-o parte, unii din cei mai importanți demnitari locali – familia lui Benedict Himfi (atestat în decursul acestor ani în calitate de comite de Maramureș, Satu Mare, Ugocea, Pojon, ban al Bulgariei și ban de Severin precum și comite de Timiș, Caraș și Cuvin) și intermediarul lor, Ioan *Bissenus* (castelan de *Ersomlyo* și apoi comite și castelan de *Owar*), pe de-altă parte o familie de cnezi români, recunoscută în anii 1339–1342 de către Carol Robert cu dreptul de stăpânire asupra moșiei Valea. Rolul fiilor lui Posa de Szer, în special al lui Ștefan, a fost atât oficial, cât și particular, căci din două documente date în perioada anilor 1361–1373⁸⁶ și în 3 iulie 1372⁸⁷ reiese faptul că magistrul Ștefan, în calitatea sa de cavaler al regelui, a fost desemnat alături de episcopul de Cenad, de prepozitul capitlului din Buda și de arhidiaconul de Timiș să participe la toate recuperările de moșii regale, precum și la rehotărnicirile și ridicările de noi hotare între posesiunile regale și cele nobiliare din comitatele Timiș, Caraș și Cuvin. Pe de-altă parte, familia magistrului Posa

⁸⁴ Holban, “Deposedări”, 79.

⁸⁵ Cel mai complex studiu rămâne cel al Mariei Holban, “Deposedări”, 57–131. Se mai pot audăuga și contribuțiile lui Traian Popa și Victor Motogna cuprinse în volumul *Banatul de altădată. Studii istorice*, vol. I (Timișoara, 1944), 130–145, 280–294. Vezi și Ioan-Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV–XVI* (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1991), 122–123; Pop, *Din mâinile românilor*, 131, 185.

⁸⁶ Ortva, *Temes*, 128.

⁸⁷ DL 70657.

a deținut ea însăși stăpâniri în comitatul Caraș, fie *pro honore* (în calitate de comiți și castelani), fie obținute în timp prin danie regală. Faptul că fiii lui Posa ajung să depună mărturie în două din momentele importante ale procesului – în 22 martie 1363 și 29 martie 1378⁸⁸ s-a dovedit a fi mai degrabă un conflict de interese care s-a situat la limita legalității, un melanj între calitatea oficială atribuită prin hotărâre regală și interesul personal al familiei. Astfel, dacă în 1363 fiii lui Posa au depus mărturie în calitate de comitanii atunci când cnezii cetății Ilidia și magistrul Petru Himfi nu au ajuns la o înțelegere în privința așezării semnelor de hotar în pădurea numită *Fortalan*, aflată la hotarul dintre moșia Valea și domeniul cetății Ilidia (al cărei castelan părintele lor fusese în trecut, deci se presupunea că au cunoscut oarecum situația), în 1378 Ștefan de Szer este atât împuternicitul oficial al regelui în cercetarea cauzei care a dus la verdictul final, cât și parte a problemei, de vreme ce el apare ca deținând în cadrul moșiei Valea posesiunile *Foktalan* cu 9 familii de iobagi și *Perlyzke* cu 8 gospodării iobăgești. Mărturia pe care depus-o personal magistrul Ștefan face referire la perioada care a urmat înlocuirii tatălui său în funcția de comite de Caraș cu Toma Szécsényi. Deși recunoaște faptul că Ioan de Valea a deținut acea stăpânire recunoscută de Carol Robert prin act scris, de pe care a perceput venituri și foloase din care parte erau date cetății Ilidia, după înlocuirea tatălui său din funcție nu a mai putut spune câte pământuri a “alipit” Ioan moșiei sale, câte sate a întemeiat, câți oameni a așezat aici sau în ce fel a ridicat hotarele sus-numitei moșii Valea. Probabil că mărturia magistrului Posa, cumulată cu întreg mecanismul unei legislații ce a favorizat în toate cazurile dreptul de proprietate regal sau pe cel al nobililor donatari, a dus la verdictul final prin care s-a decis ca familia cnezilor să își piardă în întregime moșia Valea în urma “abuzului” pe care l-ar fi comis prin extinderea stăpânirii lor în detrimentul celor regale sau nobiliare.

După moarte lui Posa de Szer am putut constata că ascensiune fiilor săi în demnitățile locale bănațene a fost curmată. Păstrând însă calitatea lor de cavaleri ai curții regale îi vom regăsi în deceniile următoare în mai multe rânduri îndeplinind însărcinări atribuite de regalitate în diferite comitate ale regatului. În 1 august 1352⁸⁹ Blasiu, fost comite de Arad, întocmește dare de seamă (*Relatio*) în cadrul unui proces derulat în fața comitelui de Szepes și Sáros. În ianuarie 1363⁹⁰ același Blasiu împreună cu fratele său, Ladislau de Szer, asistă în calitate de oameni ai regelui la un schimb de posesiuni în comitatul Timiș ce i-a avut ca beneficiari pe membrii familiei Himfi, care dobândesc cu această ocazie moșia Șoșdea în schimbul unor stăpâniri probabil de mai mică

⁸⁸ Pesty, *Krassó* III, 50, 132.

⁸⁹ DL 83266.

⁹⁰ Fekete, *Temesi bánság*, 831.

importanță din comitatele Alba și Timiș. În 1 iulie 1366⁹¹ un alt frate, Ștefan de Szer, a participat alături de arhidiaconul din Pâncota la o rehotărnicire între domeniul orașului Cluj și cel al nobililor de *Gurafalva*. În sfârșit, în 12 mai 1370⁹² unul din nepoții lui Posa de Szer, și anume Ioan, fiul lui Ladislau, a participat în calitate de *jurates assessores* la adunarea palatinală a nobililor din comitatul Caraș ținută la Șemlacu Mare (*Mezeusomplyo*), în cadrul căreia s-au făcut proscricții într-o măsură nemaîntâlnită până atunci pe temeiul unor acuzații de o gravitate maximă, cum ar fi tâlhăria, găzduirea de hoți sau baterea de bani falși. Cei 70 de proscricși au provenit în majoritatea covârșitoare din mediul românesc, fiind iobagi regali (adică cnezi români ajunși cu stăpânirile lor pe domeniul regal) sau nobiliari, o modalitate extremă prin care s-a deschis larg porțile deposedărilor fundamentate pe legislația regatului, care au ținut în toți posesorii care nu puteau prezenta act scris și intrau sub incidența unor asemenea acuzații.

Relațiile de “familiaritas” în cadrul familiei magistrului Posa

Nobilitatea și poziția socială remarcabilă a familiei lui Posa de Szer în Banat, dar mai ales acel *cursus honorum* parcurs de membrii săi în vremea regilor angevini, și-au găsit expresia și în relațiile de *familiaritas* întreținute cu o serie de oameni, desemnați în calitate de *familiares*, *famuli*, *officiales* sau *procuratores* ai familiei. Pentru epoca respectivă, istoricii au definit *familiaritas* drept cadrul instituțional prin intermediul căruia nobilii prestau servicii sau erau serviți.⁹³ Se cuvine a se face însă distincția între servitorii nenobili, care trăiau în casa stăpânului și efectuau cele necesare casei, și acei slujitori de origine nobilă care aparțineau *familiei* unui nobil mai important, dar care prestau de regulă doar acele servicii care erau compatibile cu statutul lor social privilegiat: în caz de război alcătuiau anturajul militar al stăpânului, iar în caz de pace îl consiliau, îi administrau cetățile, moșiile și oamenii, îi încasau veniturile, se judecau în locul stăpânilor sau îi reprezentau în procese.⁹⁴

Timpul îndelungat în care magistrul Posa de Szer a fost unul din cei mai însemnați demnitari ai Banatului din prima jumătate a secolului al XIV-lea considerăm că i-a permis să își creeze în zonă o largă rețea de *familiares*, pe care

⁹¹ DRH, C, XIII, nr. 97, 167.

⁹² Pesty, *Krassó* III, 96; Holban, “Deposedări”, 125–126; Ovidiu Pecican, *Arpadieni. Angevini. Români. Studii de medievistică central europeană* (Cluj-Napoca, 2001), 77–78; S. Andea, “The Palatine Assemblies”, 271.

⁹³ Holban, “Deposedări”, 72; Fügedi E., *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and his Kindred*, (Budapest: Central European University Press, 1998), 117–118; Rady, *Nobility*, 115; Popa-Gorjanu, “Despre *familiares*”, 363–365.

⁹⁴ Engel, *Regatul Sf. Ștefan*, 154–155.

i-a folosit atât în conducerea comitatului și a cetăților aferente, cât și în administrarea vastelor sale posesiuni deținute în mai multe comitate ale regatului.⁹⁵ Baza de selecție a acestor *familiares* a fost, după toate probabilitățile, mica nobilime locală, pentru care slujirea în familia unui potentat constituia o bună rampă de lansare în perspectiva unei viitoare ascensiuni în ierarhia socială și politico-administrativă. Parcimonia informației documentare păstrate până astăzi considerăm că nu ne relevă decât în mică măsură numărul real al celor care au slujit familia magistrului Posa. De asemenea, este destul de dificil de stabilit cu certitudine originea socială a tuturor celor semnalati ca fiind în slujba magistrului Posa sau a fiilor săi. Un nume atrage totuși atenția asupra unei interesante corelări cu alt nucleu familial implantat în Banat la începutul secolului al XIV-lea – cel al lui Petru, fiul lui *Heem*, frate al mult mai celebrului Benedict Himfi. Nu este nicio îndoială asupra faptului că el a făcut parte dintr-o familie nobilă deja de câteva generații. Între 1344 și 1350 el este semnalat în calitate de *famulus* și *procurator* al magistrului Posa de Szer și al fiului său, Ioan, un început de carieră în preajma uneia din cele mai influente familii nobile a comitatului Caraș din prima jumătate a secolului al XIV-lea, ce i-a permis ulterior să ajungă la curtea regală ca *juvenis aule regie*, iar mai apoi să fie asociat în exercitare funcției de ban al Bulgariei fratelui său, Benedict.⁹⁶ Tot de origine nobilă trebuie să fi fost și Petru zis *Bok*, care ajunge mai târziu *judex nobilium* al comitatului Caraș și *homo regius*⁹⁷, precum și *comes* Ladislau, fiul lui Beke, al cărui atribut denotă condiția sa socială deosebită.

În privința slujbelor ce au fost prestate familiei, analiza lor este strict grevată de caracterul extrem de limitat al informației documentare păstrate. Întâlnim, de pildă, cazuri în care familiari ai lui Posa de Szer sunt implicați în procesul de administrare sau prezervare a domeniilor cetăților cărășene. Astfel, în 2 mai 1343⁹⁸, Petru zis *Bok*, *famulus* al comitelui Posa de Szer, protestează în numele comitelui în fața capitlului din Arad împotriva faptului că un oarecare Lucaci, fiu al lui *Rayk*, a ocupat cu forța satele *Steepkfalua*, *Lucacya*, *Bykesd*, *Haraschowch*, *Wrancfalua*, *Feketeyzwar* și *Neuegteluk* aparținând cetății *Ersomlyo*. Pe de-altă parte, în 8 mai 1346⁹⁹ capitlul din Cenad îi interzice lui Ioan, fiul lui Luca, *famulus* al comitelui Posa, să ocupe posesiunile *Harumturku*,

⁹⁵ Vezi studiul dedicat patrimoniului fuciar al familiei de Szer în perioada angevină. L. Boldea, "Structuri domeniiale în Banatul medieval de câmpie. Date asupra patrimoniului unui comite de Caraș din perioada angevină", *Analele Banatului Serie Nouă*, Arheologie–Istorie XXI (2013): 233–249.

⁹⁶ Popa-Gorjanu, "Despre *familiares*", 368–369.

⁹⁷ Holban, "Deposedări", 72, nota 6.

⁹⁸ Lukinich, *Doc. Val.*, 97; Holban, "Deposedări", 83.

⁹⁹ DL 91369.

Syalad, Vzvar, Igon și Braychfalua ale aceleiași cetăți *Ersomlyo*, el putând să păstreze doar satul *Sceulus*, obținut pe cale legală. Par a fi două situații diferite, în primul caz fiind vorba de protejarea domeniului cetății regale față de anumite tendințe de cotropire venite din afară, în timp ce în al doilea caz avem de-a face, după câte se pare, cu încercarea unui familiar al comitelui de a-și extinde dreptul de stăpânire dobândit asupra unuia din satele cetății (probabil ca recompensă pentru serviciile sale) și asupra unor alte proprietăți ale cetății, un abuz stopat prin hotărâre capitulară.

Alte documente fac referire la chestiuni de ordin privat, de cele mai multe ori fiind vorba de probleme de natură patrimonială, atât de frecvente în epocă. Bunăoară, în 25 octombrie 1340¹⁰⁰, în fața capitlului bosniac, *Bekun*, familiarul magistrului Posa, s-a opus în numele stăpânului său ca posesiunea *Erdeuzad* să fie înstrăinată de unele rude *in secunda linea generacionis* ale familiei, deoarece stăpânirea în indiviziune a tuturor celor implicați i-ar fi dat lui Posa dreptul de preemțiune. Apoi, în 13 octombrie 1344¹⁰¹ Petru Himfi s-a prezentat la curtea regală de la Viségrad în numele comitelui Posa de Szer și a fiilor săi, Ladislau, Ioan, Ștefan și Blasiu, pentru a zălogi în schimbul sumei de 100 de mărci o serie de posesiuni din comitatul Somogy împreună cu dreptul de patronat asupra bisericii din *Lyulyahegh* deoarece, din cauza distanței foarte mari, ele nu au putut fi valorificate de familie. Un an mai târziu ele chiar le vor fi confiscate deoarece nu s-au prezentat să plătească suma respectivă.¹⁰² Același Petru Himfi reprezintă în calitate de *famulus* și *procurator* familia în 15 noiembrie 1346¹⁰³ în fața capitlului din Arad, unde se consemnează faptul că nobila doamnă Margareta, nepoata de frate a lui Posa de Szer, l-a scutit pe acesta și pe fiii săi de a-i mai da *quarta puellaris* convenită deoarece la căsătoria ei cu vicecastelanul de Hațeg rudele sale i-au dat darurile matrimoniale, probabil că într-un quantum care s-a dovedit mai mult decât mulțumitor pentru ea și familia ei. În sfârșit, în 11 decembrie 1348¹⁰⁴ *comes* Ladislau, fiul lui Beke, împuternicit al lui Ioan, fiul lui Posa, a reclamat faptul că fiii lui Andrei *bani* au vândut fără știința și acceptul vecinilor și comitanților posesiunea *Chatar* din comitatul Caraș vicecastelanului de Golubăț, magistrul Chulnuk de Gay; problema creată pare a fi aceea că familia lui Posa deținea în imediata vecinătate a moșiei vândute o posesiune cu același nume, fapt care va stârni controverse un an mai târziu, atunci când s-a ajuns la procesul de rehotărnicire.¹⁰⁵

¹⁰⁰ DL 40845.

¹⁰¹ DL 100017

¹⁰² DL 100020.

¹⁰³ Fekete, *Temesi bántáság*, 452.

¹⁰⁴ Fekete, *Temesi bántáság*, 540.

¹⁰⁵ DL 91407.

Nu puține s-au dovedit ocaziile în care familia magistrului Posa a trebuit să se apere în cadrul scaunelor de judecată regale sau comitatense față de încălcarea drepturilor lor de stăpânire sau, pur și simplu, față de o serie de violențe comise împotriva lor, situații de altfel extrem de des întâlnite în epocă. În anumite cauze au ales să se reprezinte singuri, fie individual, fie în grup; în alte situații ei își desemnează din nou împuterniciții să îi reprezinte în instanță. Este interesant faptul că, în pofida notorietății lor și a evidentei puteri deținute la nivelul Banatului medieval, ei nu au fost scutiți de vexații venite, este drept, din partea unor nobili sau demnitari locali. Bunăoară, încă din 24 iunie 1344¹⁰⁶ Mihail Sartor de Zewdy, împuternicit al magistrului Posa, atrage atenția capitolului din Arad că Petru Himfi, *famulus et procurator* al familiei a solicitat un termen de judecată în cauza provocată de abuzurile comise de vicecomitele de Arad și juzii nobiliari pe moșia Zewdy aparținând familiei lui Posa de Szer. Situația se pare că a escaladat în perioada următoare, căci ancheta ordonată de rege a dezvăluit faptul că juzii nobiliari (probabil că împreună cu slugile lor), nu numai că au perturbat activitatea de pe moșie, dar au și furat un mare număr de animale ale iobașilor, au omorât o femeie și i-au maltratat pe preotul parohiei și pe unul din slujbași.¹⁰⁷ În 14 ianuarie 1350¹⁰⁸ același Petru Himfi, de data aceasta în calitate de vicecomite de Caraș, îl acuză pe magistrul Nicolae de Jank (fost comite de Timiș) că ar fi distrus moșia regală *Ooch* din comitatul Caraș, de unde a luat cu forța un număr de animale. Faptul este interesant în sine pentru că Petru Himfi îl reprezenta în acest caz pe comitele de Caraș, nimeni altul decât Ioan, fiul lui Posa de Szer, situație care relevă destul de bine evoluția unui *familiars* de condiție nobilă de la statutul de slujbaș în cadrul unei familii de potențați, la cel de demnitar în anturajul aceleiași familii de care a fost patronat. Se pare că protestul a ascuns în subsidiar un interes particular al comitelui, căci după numai câteva luni, în 13 octombrie 1350, moșiile *Ooch* și *Week* (rămase fără stăpân după moartea acestuia fără urmași) au fost donate fiilor lui Posa de Szer, în principal pentru meritele deosebite ale lui Ioan de Zeer în campaniile regale din Ungria și Sicilia.¹⁰⁹ În 25 iunie 1354¹¹⁰ este rândul lui Dominic, fiul lui *Iwanka officialis* de Bizere al magistrului Ștefan de Zeer să reclame în fața capitolului din Arad faptul că mai mulți nobili care slujeau în oastea regală, ajungând cu vasul în portul de pe Mureș din apropierea moșiei *Zeudy*, au atacat-o, omorând mai mulți iobași și răbindu-l pe judele sătesc. De asemenea, în 2 august 1357¹¹¹ un alt *officialis* al

¹⁰⁶ Fekete, *Temesi bánság*, 391.

¹⁰⁷ Fekete, *Temesi bánság*, 391, 401.

¹⁰⁸ DL 91401.

¹⁰⁹ Fekete, *Temesi bánság*, 621.

¹¹⁰ Fekete, *Temesi bánság*, 695.

¹¹¹ DL 91502.

lui Ștefan de Zeer, pe numele său Petru *Teuglas*, a solicitat capitlului din Arad să reglementeze plata răscumpărării sângelui (*homagium*) pentru uciderea unui alt familiar al magistrului Ștefan, respectiv Paul, fiul lui Toma *litterati*.

Cu siguranță că o parte a acelor *familiares* au constituit în anumite împrejurări gărzi de corp pentru stăpânii lor. S-au păstrat în acest sens câteva documente interesante, care prezintă o situație inedită și deloc plăcută pentru familia lui Posa de Szer. Se pare că în toamna anului 1346 magistrul Posa și fiul său Ladislau, împreună cu soțiile lor, cu familiarii și cu toate bunurile, au decis să se stabilească pe partea lor din moșia Petroman (*Petre*) situată în comitatul Timiș, părăsind pentru o vreme comitatul Caraș, unde a fost comite timp de 21 de ani. La trecerea Timișului ei au fost atacați de Nicolae zis *Rauaz*, oficialul magistrului Paul Magyar de *Petre* care, împreună cu oamenii săi și cu locuitori ai satului au luat cu forța 300 de oi și alte bunuri ale familiei, au omorât trei slujbași și au distrus podul peste râu pentru a împiedica trecerea acestuia. A urmat o întregă anchetă ordonată de rege și executată atât de oficialii comitatului Timiș, cât și de capitlul din Arad, însă decizia finală nu ne este cunoscută.¹¹² Atrage însă atenția atât virulența acestui atac îndreptat împotriva întregii familii, cât și îndrăzneala nobilului și a locuitorilor din Petroman de a înfrunta în acest mod un fost comite și un cavaler al curții regale. Probabil că reacția agresivă a celor din Petroman a fost motivată de perspectiva ca această familie de potențați să nu uzurpe în timp dreptul lor de stăpânire pe temeiul notorietății sale.

Abuzuri au comis însă și oamenii aflați în slujba familiei lui Posa de Szer; un asemenea exemplu ne este furnizat de un document datat în 21 mai 1370¹¹³ când, în cadrul congregației generale a comitatelor Arad și Cenad desfășurată în orașul Arad, nobilii din *Kasa* au reclamat faptul că Dominic zis *Syrimio*, *famulus* al magistrului Ștefan fiul lui Posa, a agresat și tâlhărit la drumul mare mai mulți cosași ai familiei ce încercau să ajungă pe moșia respectivă.

Considerații finale

Incursiunea istoriografică pe care ne-am propus-o a intenționat să se focalizeze asupra prototipului bine definit al unui demnitar (comite și castelan) al perioadei angevine, vector al politicii regale implementate într-unul din comitatele de la frontiera sudică a regatului maghiar. Cariera politico-administrativă și militară a magistrului Posa de Szer, precum și a familiei sale, considerăm că oferă un model extrem de sugestiv al mecanismului de putere ce a funcționat la nivelul Banatului medieval în veacul al XIV-lea. Stabilită în nordul ținutului, în comitatul Arad, probabil la cumpăna secolelor XIII–XIV, familia își

¹¹² DL 91375; DL 91376.

¹¹³ Fekete, *Temesi bánáság*, 1003.

va extinde cu repeziciune stăpânirile și influența în celelalte comitate bănățene în decursul epocii angevine. Fundamentul acestei ascensiuni rapide și spectaculoase considerăm că a fost personalitatea extrem de puternic conturată a magistrului Posa, fiul lui *Iseph*, cel care în decurs de trei decenii a cumulat o serie de demnități care l-au propulsat în rândul celor mai influenți reprezentanți ai politicilor regale la fruntariile sudice ale regatului. Documentele de cancelarie, atâtea câte s-au păstrat, mărturisesc asupra faptului că fiecare dintre urmașii săi s-a revendicat mai apoi ca descendent al acestui nobil, al cărui prenume a devenit în scurt timp patronimicul familial.

Ascensiunea magistrului Posa de Szer s-a datorat în totalitate aprecierii de care s-a bucurat din partea primului monarh angevin, pe care avem motive să considerăm că l-a cunoscut personal în timpul șederii acestuia în cetatea Timișoarei. Cu siguranță că el s-a numărat printre acele elemente fidele noii dinastii, implantate în fruntea comitatelor și mai ales a cetăților regale, centrii de susținere atât a autorității regale, cât și a politicii sale externe. Lui i s-a încredințat administrarea comitatului Caraș și a cetăților sale într-o perioadă în care această unitate administrativă a jucat un rol însemnat în acțiunile militare desfășurate la sud de linia Dunării sau de cea a Carpaților. Împreună cu fiii săi a constituit o adevărată dinastie politică ce a cumulat demnități și proprietăți atât în comitatele bănățene, cât și în afara acestora. Documentele trădează o deosebită coeziune de interese, dar și personală între tată și fii, ce a mers până acolo încât, la jumătatea secolului, alternanța la conducerea comitatului a magistrul Posa și a fiilor săi a părut o firească predare de ștafetă de la o generație la alta a sarcinilor presupuse de administrația comitatensă. Informația documentară păstrată ne-a permis să reconstituim în linii generale elementele ce au compus principalele atribuții ale unui comite sau castelan din perioada respectivă.

Interesantă este și raportarea acestor demnitari la comunitatea în mare parte românească în mijlocul căreia au ajuns să își desfășoare activitatea, mai precis, la elita cnezială românească bănățeană. Căci într-un fel acționează magistrul Posa vizavi de voievodul Lupcin/ Ioan sau de cnezii din familia Mâtnic, cărora le protejează sau chiar donează posesiuni în districtul Sebeșului, dând astfel posibilitate consolidării sistemului de stăpânire funciară cnezială românească din zona înaltă a Banatului, ce va duce la integrarea treptată a acestor cnezi în structura nobilimii recunoscute oficial a regatului, și cu totul alta este atitudinea demnitarilor din familia Szer față de gravele imixtiuni, chiar deposedări ale cnezilor români din spațiul câmpiei bănățene de către factorii de putere, acele familii nobile alogene implantate de regalitate în aceste comitate în decursul veacului al XIV-lea. Diferența considerăm că este dată de interesul nuanțat al demnitarului regal față structura socială a ținutului patronat, mai protector acolo unde comunitatea cnezială românească a fost mai puternică și mai bine

închegată, unde nu au existat aproape deloc imixtiuni străine și unde nevoia de apărare a culoarului Timiș-Cerna și de consolidare a banatului de Severin a determinat folosirea elementelor locale în sistemul de apărare al frontierei sudice. Atunci când însă vechiul sistem cutumiar românesc a intrat sub incidența noii legislații patrimoniale introduse de Angevini în regat, iar spațiul funciar al comitatelor de câmpie a ajuns să fie disputat între cetățile regale, alogenii implantați în funcții comitatense și comunitatea cnezială românească, atitudinea demnitarilor locali față de aceștia din urmă a determinat în aproape toate cazurile deposedări și uzurpări ale dreptului cnezial de stăpânire, fapt ilustrat cu claritate de implicarea nobililor din familia Szer în celebrul “proces Voya”.

O frescă socială și politică interesantă, vivace, care intenționează să completeze ansamblul realităților complexe ale Banatului medieval din veacul al XIV-lea cu noi date asupra mecanismelor de putere care au acționat la fruntriile sudice ale regatului.

A POLITICAL CAREER IN THE ANGEVIN PERIOD. POSA OF SZER, COUNT OF CARAȘ

Abstract

Setting up in Hungary at the beginning of the 14th century, the Angevin dynasty unleashed essential changes in the political-administrative and legislative structures of the kingdom, with significant effects within the whole society. The power centers moved from the former aristocracy to the new social elites the first Angevin king had promoted for leaders of counties and royal fortresses – those noteworthy pillars of the new political directions. Certainly, magistrate Posa of Szer was among them, as a comes of Caraș for three decades, and also a castellan of more royal fortresses in the same county. The study aims to reconstitute, in the limit of reference and historiographic data, his political career evolution, a career which was redoubled by that of his five sons, fully illustrating the new power wheels in the medieval Banat within the 14th century.